

Wagen-spraeck

D.V. Coornhert

bron

D.V. Coornhert, *'Wagen-spraeck'*, uit: *D.V. Coornhert, Wercken*. Deel II, Jacob Aertsz. Colom, Amsterdam 1630

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/coor001wage02_01/colofon.php

© 2012 dbnl

***Vvagen-spraeck van Coornherts Kerck-berispen, ende hart spreken
Tusschen VVolfraert Schoonpraet ende Lieven Ernst***

1.

VVolfraert Schoonpraet, ja vrundt. My ghedenckt wel dat ick met anderen (als nu oock) van Haerlem na Leyden rijdende, gheen ander praet en hoorde al de wegh langh, dan van den selven Coornhert, ende seecker 't is een seltsaem man, ick gheloove niet datmer licht vele vinden soude die hem in naersticheydt ende wackerheyte te boven gaen. Huy, wat schrijft hy al boecken? Men vinter oock weynich die kunnen doen dat hy kan, sonder in d'een of d'ander gemeente te zijn, of sonder self een Secte te maken. Dit sietmen niet dat hy doet, of inden sinne heeft. Daer moeten hem ooc zijne vyanden self inne prijsen.

2.

Maer veele misprijsen hem daer inne, na dien hy self gheen Kerck en timmert, waer toe hy dan soo mach arbeiden, om al de sienlijcke Kercken te berispen, 'tvolck moet immers een Kercke hebben, of sy souden gantselijck verwilderen ende Godloos worden. Ende seecker hier inne en kan ick hem by den luyden niet verantwoorden, dat my leet is, want ick ben den man niet misgunstich. Lieven Ernst: 't is waer vrunt, veele spreekken van hem veele dinghen op waghene ende in Schepen, die sy niet en weten, sonder oock den Man te kennen, dat valt onseker. Segt met oorlof, kent ghy desen Coornhert? Wofraert Schoonpraet, neen vrunt, hem sprack ick noyt, maer zijne boecken hebbe ick wel ghelesen.

3.

Ende daer vindt ic dat hy selve doet 'tgeen hy in alle Leeraren van wat ghemeenten die oock zijn, oock vande onse, te weten der gereformeerde selve berispt, om 'tgeen hy selve doet: seght doch Lieve (soo hoorde ick u terstont noemen) machmen dat oock verschoonen met eenige Verwe? Lieven Ernst: waer inne doch dat? *Wofraert Schoonpraet*. Int leeren van elck eyscht hy sendinghe. Hy self leert met zijne boecken, heeft hy self oock sendinge? Wat ghemeynte heeft hem tot het Leeramt beroepen?

4.

Lieven Ernst. Ick hoore dat ghy vande Gereformeerde zijt, ende midtsdien Coornhert (die hier niet en is) seer jonstigh. Ick ben hem vreemt, kenne hem oock niet, beschuldicht ghy hem lust het u, ick sal den afwesenden verantwoorden so veel als ick can. So doende sullen wy versoecken wat vander saken sy. *Wofraert Schoonpraet*, neen voorwaer Lieve, ongunstich ben ick hem niet, verhaele zijn ghebreck tot waerschouwinge mijns naestens dat soude ick moeten doen, alwaer hy mijn lijflijeke Vader. Ick wil dan (wy hebben anders niet te doen) hooren, of ghy hem kont verschoonen. Dat sal ick gaerne hooren, het is mijn even mensche. Liever hoor ick (alst met waerheyte blijckt) dat hy onschuldich is dan schuldigh, segt dan:

5.

Wat sendinghe heeft hy tot boecken maken ende leeren? Lieven Ernst. De algemeyne sendinge der Christenen. *Wofraert Schoonpraet*: hoedanich is dit? Lieven Ernst.

Natuerlijck ende Goddelijck, 'tis natuerlijck dat elck soo hy doolde wel soude willen datmen hem sulcx kont maeckte. Dit doet hy anderen die hy siet doolen. Dese Wet der natueren is oock Godlijck, want de Heere beveelt: al dat ghy wilt dat de menschen u doen, dat doet oock heur, want dat is de Wet ende de Propheten, Matth. 7.12. Hier by komt noch 'tGodlijck bevel dat elck moet waerheyt spreken tot zijnen naesten (Zach.8.16. Ephe.4.25.) ende dat van herten (Psal. 14.2.) Dit doet hy, soo hy in zijne schriften te kennen gheeft.

6.

Ende daer hebby bewijs van zijn sendinghe. Wolfaert Schoonpraet. Maer waer blijkt ons dat hy waerheyt spreeckt? Lieven Ernst. Hy stelt zijne Schriften ten proeve, waer is noch gebleken dat hy gheen waerheyt spreeckt. W. Schoonpraet, al die *sproken* int alghemeyn op alle menschen. Is dat sendinghe soo hebben alle menschen sendinghe, wie behoeft dan ander bewijs van zijn sendinghe? Lieven Ernst, niemant tot sulcke sendinghe, als hy niet en spreeckt of schrijft van waerheyt, die hy machtich is te verdedigen.

7.

Want daer dit laetste ghebreekt, wordt de berispte verstijft in zijn dolinghe. Nu is dit

Leeren of wat anders dan der ghemeynten Leeraren Leere is. Want Coornhert en spreeckt niet anders dan als een gemeen Christen mensche tot zijn even mensche, maer der ghemeynten Leeraren leeren als sonderlinghe Sentboden Godes van gantsche ghemeynten te leeren ende Sacramenten uyt te deelen in een sienlijcke ghemeynte Christi. Dit onderwint hy sich niet alsoo hy seyt hem sulcx niet bevolen maer verboden te zijn inde Godlijcke Schrift: maer alleen het ander, te weten waerheyt spreken tot zijn naesten.

8.

Dat seyt hy hem bevolen te zijn, ende daer toe seyt hy van Gode middel te hebben. Sulcx betuyghen oock zijne Schriften niet slappelijck, te weten om waerheydt hem bekend, bewijselijck uyt te spreken. Wolfaert Schoonpraet laet sulcx zijn waerheydt spreken teghen elck mensch bysonder hem gheoorloft zijn, hem daerom gheoorloft teghen een Kercke of gantsche ghemeynte? Lieven Ernst, is waerheydt spreken tot eenen mensche alleen goet, ende om de nuts willen geoorloft: 't en mach niet quaet noch verboden zijn tot veelen menschen. Wolfaert Schoonpraet, waert noch teghen een verboden kercke, als der Doops-ghesinden.

9.

Die allenthalven is verboden, het soude te lijden zijn: maer ghy berispt oock onse Kercke by d'Overheydt deser Landen aenghenomen: ende dat noch met Schriften in openbaren druck. Acht ghy dat sulck zijn doen behoorlijck ende eenichsins lijdelijck? Lieven Ernst, uwe Leerearen doen 'tselve: Laet heur buyten Coornherts voor bewesen algemeyne sendinghe een sonderlinghe bewijsen: daer van ick voor gheseyt hebbe: of laet heur bekennen dat sy onbehoorlijck daer aen doen, ende 'tgheen onlijdelijck. Of is de Roomsche Kercke, insghelijckx die Lutersche niet aengehenomen by d'Overheydt der Landen daer by elck heur Leere opentlijck leeren?

10.

Of berispen uwe Leeraren niet in ghedruckte Boecken der Romanisten ende der Lutersche Leere? Wolfaert Schoonpraet, dat machmen niet segghen. Maer soudet ghy daerom willen segghen, dat een ghemeen man sulcx rechtelijck mach doen?

Lieven Ernst.

Dat moet ghy self mede segghen, of ghy moet de stichters uwer kercken: later Swingel, uwe Martelaren, ende al d'andere bekennen onrechtelijck ghedaen te hebben in't schrijven en berispen in openbaren drucke teghen de gantsche Roomsche Kercke: aengenomen wesende van Keyseren, Coninghen, Princen, ende Overheyden in Europa.

Wolfaert Schoonpraet.

¹Nu dooldy voorwaer Lieve, weet ghy dan niet dat Luter ende Zwingel niet ongesonden sulck werck ghedaen hebben? Was Luther niet Doctor inder Godtheyt, ende Zwingel een Pastoor tot Zurch? waren dat ghemeene personen als ghy u selfs bekend Coornherts wesen? daer by en moogdy immers zijn doen nu niet ghelijcken. Siedy nu hier inne uwe dolinghe?

Lieve Ernst de mijne niet, maer de uwe klaerlijck.

W.S., hoe dat?

L.E., wildy met dat Doctoraetschap ende Pastoorschap niet segghen, dat Luyther ende Swingel sulcx als ghehat is niet onghesonden en deden?

W.S. ick wil.

L.E., quam die heur sendinghe niet vanden Bisschop, daer toe gemachticht zijnde vanden Paus?

W.S. sy quam.²

L.E. daer na hebben Luther ende Zwingel beyde sich vanden Paus ende van zijn Kercke ghescheyden ende teghen geschreven, was dat recht.

W.S. wast niet? sy betuyghen beyde soo krachtelijck als waerachtelijck dat de Paus de Antichrist is, ende zijn Kerck Antichrists kercke. Duncket u recht dat sy daer inne souden blijven? Wat niet gheschreven: wat ghemeenschap heeft het licht mette duysternisse? ende noch: gaet uyt het midden van heur: of dunckt u dat sy over beyden zijden³ hincken, ende twee Heeren teffens dienen mochten?⁴

L.E. dat en segge ick niet, maer segghe⁵ noch dat ghy hier inne doolt ende niet ick, dat ghy u dolinghe niet en siet, maer ick wel, ende dat ghy nu dit oock wel behoort te sien.

W.S. dat mercke ick noch niet.

L.E. heeft de Antichrist of zijn Kercke macht omme yemant wettelijck te senden tot waerheydts verkondiginghe.

W.S. geensins, dan wel tot loghenen te leeren. Maer hoe komt dit hier te pas?

L.E. mercket nu. Ghy hebt gheseyt dat Luther ende Swinghel niet onghesonden en waren, als sy de Roomsche dolingen straffen in heur ghedruckte Schriften, oock dat sy vande Paus ende Roomsche Kercke ghehouden waren: ende daer by bekendy dat doe⁶ de Paus Antichrist, ende zijn Kerck Antichrists Kercke was: van wien waren sy dan alle beyde ghesonden dan vanden Antichrist ende zijn Kercke selve? Heeft de Anichrist dan maght om wettelijck te senden? Dit bekent, oock haer selve neen. Mooghdy u oock van sulcke uwen Kercken stichters sendinghe roemen, die ghy bekennen moet sentboden Antichristi ende zijnre Kercken te zijn? Dool ick nu of ghy goede man?⁷

W.S. het magh zijn dat ick doole in dat voorgaende mijn seggen: als die niet gelooven en dat Luyther ende Zwingle qualic ghedaen souden hebben in heur wel berispen der grove dolingen vande Roomsche Kercke. My ghedenckt oock dat ick heur Christelijck doen in sulck heur berispen treflijck bewesen te zijn hebbe ghesien, in een groote Missive van onsen Minister Thoma Tilio, geschreven aen Coornhert selve. Maer want het langhe is gheleden, als wesende in den wintere van't Jaer vijffthien hondert seven-en-tseventigh, so is my 't inhouden niet soo wel inde ghedachtenisse: Nochtans sal ick al wat daer af konnen segghen. O quelt u daer niet mede, ick heb noch den⁸ brief selve, ende desselvns inhouden wel in

2 12

3 2. Cor. 6,14,
Isa. 62,11, 3,
Reg. 18.12

4 Mat. 6.24,

5 13

6 14

7 15

8 16

ghedenckenisse, immers so veel dat stuck beroert, dat ick mercke u voornemen te zijn omme te verhalen. Die brief is Tylij onderteekeninghe, maer Arnouts ende Donderkloex doolinghe ende hout inne, nopende het bewijs van Luthers ende Zwinghels verantwoordinge in't berispen vande Room-⁹sche kercke dese meyninge. Dewijle wy hebben de Apostolische ghesonde leere, de rechte instellinghe der Sacramenten, den waren Gods-dienst, ja oock de forme van een Christelijcke ghemeynte: inden woorde Godes vervatet ende voor-ghebeeldet: Soo is het eenen yeghelijcken Christen gheoorloft de vergaderinghe ende ghemeynten zijns tijds daer naer te examineren, ende te sien, of se daer mede over een komt. Soo hy bevint dat de ghemeynte zijns tijds vande gesonde Leere afgewecken is, de ware Godsdienst vervalscht, de Sacramenten in Afgoderye verandert heeft: Soo ist hem niet alleen gheoorloft, maer hy is oock schuldigh sulcke misbruycken te bestraffen, ende de¹⁰ ghene dien de voorschreven ghemeynten bevolen zijn daer van te waarschouwen, op dat het door heur middel mochte ghebetert worden. Dit heeft Lutherus ende Zwinglius ten eersten ghedaen. Ergo soo en hebben sy niet meer ghedaen dan een ghemeyn Christen gheoorloft is. Daer naer, dewijle sy saghen dat gheen vermaninghen ofte waarschouwinghen konden helpen, maer dat de ghene die de maght hadden sulckx te verbeteren, heur Tyrannighlijcken daer tegens stelden, ende hare vervalschte Leere met de verdorven Gods-dienste voor stonden: ende het nochtans niet moghelijck en was, dat een vroom Christen met goeder conscientien hem tot sulcke ghemeynschap konde be-¹¹gheven: soo hebben sy hem daer van onthouden, ende de anderen uyt liefden vermaent haer daer van te ontrecken, ende niet deelachtigh te wesen sulcker Afgoderye. Hier inne hebben sy oock niet ghedaen, dan dat yeghelijck Christen schuldigh is te doen.

W.S. Recht. Dat staet in dien brief, dat meynde ick, ende dat is my nu ghenoech om te bewijsen dat¹² Luther ende Swinghel niet t'onrecht en hebben ghedaen: in't openbaer teghen-spreken vande Roomsche Leere.

L.E. Dat sy soo, ende dit is voor my, maer daer is nu niet bewesen: dat sy meer, dan een ander ghemeen Christen, daer toe ghesonden zijn gheweest? Dit wilde ghy eerst segghen, dat sy onrecht daer aen souden ghedaen hebben en wilde ick niet segghen. Maer ghy wilde eerst segghen dat Coornhert als een ghemeen Man niet gheoorloft en was een ghemeen-landts Leere met ghedruckte schrif-¹³ten te berispen. Nu seght ghy met uwe Leeraren selve dat uwe twee Kerckenstichters: Luther ende Swinghel sulckx ghedaen hebben (wie heeft die heur ghedruckte schriften niet?) sonder van yemandt wettelijck daer toe ghesonden te zijn; maer als ghemeene Christenen, die elck dat schuldigh zijn te doene. Dit heeft Coornhert mede ghedaen. Wat heeft hy dan¹⁴ meer ghedaen, dan een ghemeen Christen schuldigh is te doene? Doet hy wat onbehoorlijckx ende onlijdelijckx, die doet dat een ghemeen Christen schuldich is te doene? Uwe Ministeren Arnoult ende Donderkloex segghen in heur ghedruckte

9	16
10	17
11	18
12	19
13	20
14	21

Remonstrantie (of wroegh-schrift) aen den Heeren Staten van Hollandt, oock aldus. Wy bekennen wel gheerne, dat¹⁵ van oudts groove dwalinghen inde Christelijcke Kercke ingebroocken zijn, ende dat niet min hooghelijck te prijsen is den yver ende ghetrouwigheydt der gheenen diese bestraft ende ghesocht hebben wegh te nemen: als de uysinnigheydt der ghenen, die teghen heur vermaners zijn opghestaen, is te verfoeyen. Even gaerne belijden wy oock dat in de Ghereformeerde Kercke soo wel valsche Leere kan inne-kruypen, alsse in die Oude Kercke inne ghekroopen is, ende staet over sulckx nu soo wel als eertijds opte Leere te letten: In de welke soo yemandt onsuyverheydt bevindt, hy onverbeurt de selve mach ende behoort aen te wijsen. Dat schrijven die twee, ooc aen den Heeren Sta-¹⁶ten voorschreven selve. Seer groove doolinghen heeft Coornhert in heur Catechismo bevonden: Die mocht ende behoorde hy dan aen te wijsen. Dat heeft hy yverich ende ghetrouwlijck ghedaen, soo ick mercke dat hy noch meer ende meer dencke te doen. De Delfsche Predicanten staen op (met billijck verantwoorden) nochte oock volhardich maer niet telcken daer uyt te scheyden teghen hem, heur vermaender: Is sulck heur doen dan minder te verfoeyen, dan zijn yver ende ghetrouwheydt hooghelijck te prijsen? Ende¹⁷dit noch al na sulck heur eyghen oordeel aen den Heeren Staten selve in openbaren drucke.

W.S. Neen, sy segghen inden voorighen brief Tylij aen Coornhert, dat wel elck ghemeen Christen gheoorloft is de misbruycken in de leere te berispen, maer dat tot waerschouwinghe aen den ghenen die de ghemeynte bevolen zijn, op dat het door heur middel ghebetert mochte worden. Is dat terstont in openbaren drucke te doen.

L.E. Neen vrient, sy weten dat Coornhert teghen heur religie of Leere in druck hier hadde uytghegheven (want sy ontkennen haer Leere de Calviniaensche te zijn) voor dat hy heur al meermalen haerder leeren doolinghe vermaent¹⁸ hadde ghehadt, ende gingh doe van heur tot d'Overheydt, den Hooghe Heeren Staten aanghegheven dat hy veele dolinghen sach in deser Landts leere: daer van hy een aen-wees ende bewees: sich aanbiedende sulckx noch breeder voor heur eygen ooren selfs teghen den Predicanten te bewijsen, etc. Lieve seght: Doch gingh hy daer niet eerst aen den gheenen die

15 22
16 23
17 24
18 25

de ghemeeynten bevolen zijn ende die sulcke macht hebben te beteren? Heeft hy daer aen¹⁹ ghedaen dat ick elck Christen onverbeurt mach doen, dat hy behoort te doen, ende dat prijselijck is: so hebby ende elck onrecht int segghen, dat hy qualijck daer aen doet, ende dit alles na 'toordeel selve vande voorvechters uwer Leere.

W.S. Dat is Coornhert noch niet ghenoegh (seyt elck) maer hy mach niet rusten, berispt alle ander gemeeynten of Kercken, ende schijnen al in roere te willen stellen.

L.E. Onrecht segghen van anderen, mach zijn recht doen, niet onrecht²⁰ maken. Magh hy niet rusten om mijn naesten van 't onrustich dolen yet te mogen vorderen tot het rusten van in moeyelijcke doolweghen jammerlijck te swerven: wie mach met reden sulcke zijne Christelijcke onrust schelden. De quade onrust van verscheyden verleyders die niet en rusten, brenghet in roere 't arme volck, ende tot verderflijcke onrust: niet hy, die allen arbeyt den onrustigen verleyden menschen tot rust van heur doolen te helpen. Is sulck zijn doen prijselijck ende behoorlijck aen den uwen sal't onbehoorlijck ende schandelijck zijn aen andere verdoolde ghemeeynten of volcken? of is hy heur min²¹ liefde schuldigh dan u ghemeeynte? Ist dan na u Leeraren segghen selve behoorlijck ja prijselijck een dolende Kercke of ghemeeynte te berispen tot haer heyl: Veele meer moet het prijslijck zijn veele verdoolde gemeeynten also te berispen.

W.S. wat baet sulck zijn aenwijzen der onweghen, als hy den rechten wegh niet aen en wijst.

L.E. Christus is de wegh, dien wijst hy aen in alle zijne schriften. Die dat niet en heeft ghesien, die en heeftse niet ghelesen, of lesende niet verstaen.

W.S. Christus en is geen sienlijcke kercke. Mach yemant saligh wesen sonder inde sienlijcke kercke Christi te wesen.²²

L.E. Sonder in Christo een levendigh lidtmaet te zijn, en magh niemant salich zijn, dat's buyten alle twyfele: maer sonder in een sienlijcke kercke te zijn machmen wel saligh wesen. So is Job ende veel andere vroomme Heydenen na Augustini seggen self, oock na der Swinglium segghen tot Zurch (waerhafte bekentenis, ende by Christoffel Froshover 1545.) van wiens schriften de uwe veele houden inde voor-reden aen den Franschen Koning voor zijn *Institutie* saligh geworden. Immers u Calvinus schrijft opentlijck dat by wijlen gheen sienlijcke Kercken op aerden en is: souden dan alle menschen op aerden, niemant uytghenomen verdoemt zijn? soude dan God geen onsienlijcke kercke op aerden²³ hebben? by wien soudt dan Christi geest zijn, daer mede hy den zijnen heeft beloofd by te blijven tot inder eeuwigheyt?

W.S. Vergeefs heeft Christus zijn sienlijcke Kercke niet opherecht. Coornhert berispt daer hy magh alle sienlijcke Kercken, sonder self een op te rechten. Dit berispt meesterlijck zijn doen, ende dat met groot recht oock na mijn gevoelen, latende die hem gelooven sonder een sienlijcke Kercke. Wie zijne schriften al gelooven en weet ick voorwaer niet, maer weet wel, so hy sich onderwonde Christi ware sienlijcke kercke af te breken, datmen hem met recht een Godloose Kerck-breker mogen noemen. Maer dat en²⁴ doet hy niet. Waen-kercken, dolingen stormt hy na vermoghen met waarheyt, die Christus selve is. Men moet bekennen beter te zijn voor den

- 19 26
- 20 27
- 21 28
- 22 29
- 23 30
- 24 31

onwijzen datmen valsche Kercken ontbeert dan datmen die heeft. Der valscher kercken zijn nu (God betert) te veel. Soude hy dan niet te recht berispelijck zijn voor een Sectmaker, so hy met zijn nieuwe timmeragie dien schadelijcken hoop noch vermoorde? Sulck quaet te minderen, daer hy't vermagh, seyt hy last toe te hebben met zijn waerheyte te spreken tot zijnen naesten: maer niet om self een Kercke op te rechten die sienlijck is. Dat hem als een ghemeyn Christen bevolen is ende hem betaemt, doet hy my ende wacht hem te verstaen dat hem niet en is bevolen. Sulck zijn berispen ende breken sal²⁵ moghen dienen tot een voor-bereydinge van een ander, die de Heere namaels noch sal moghen senden (ist sulcx zijn believen) om een sienlijcke kercke neder op de rechten. Het af-breken van 't quade ghetimmert heeft soe wel sijnen tijdt, als het weder-optimmeren van 't goede. Dat moet voor gaen, sal dit volghen. Middelertijdt versuymt hy niet, na al zijn gave de menschen van den menschen te wijzen tot Jesum Christum, het ware hoofd vande eenighe ende ware onsienlijcke kercke Godes. Alle die daer aen levendighe lidtmaten ende steenen aen worden zijn saligh, al een quame in heur leven gheen sienlijcke ware Kercke Godes opter aerden te wesen. Mer wat soude yemand al baten²⁶ inde ware sienlijcke kercke Christi te zijn, als hy geen levendigh lidtmaet en waer aen 't onsienlijcke hoofd Christus Jesus? soudet kaf oock terwe worden, omdat het hypokrijtelijck daer onder vermengt lage? Siet daer is nu de reden van zijn doen ende laten in desen. Zijn berispen en afbreken mach niemant maer zijn timmeren soude mogen velen schadelijck wesen: dat, niet dit is hem bevolen: ende hy doet daer benevenen noch alle moghelijcke vlijte in 't aenwijzen van de rechte wegh ende tot het salighemakende hoofd, dat Jesus Christus alles selve is: welck zijn die, al²⁷ die't na volgen laten, maer geen mensche ter werelt schaden magh, so weynich als het afwijzen van verscheyden onweghen totten rechten ende eenigen wege. Dit werck en mach hy (so hy seyt) en mach zijn leven lang niet laten, ten waer hy vername yemanden wettelijck vanden Heere gesonden zijnde om zijne ware sienlijcke kercke, die de uwe self vervallen te zijn geweest leeren) weder op te timmeren, want dan soude sich self mede als een levende steen daer aen oock versamen onder sodanigen sendtbode Godes.

W.S. Uwe redenen ende oorsake van waerheydt spreken ende van Kerck-breken hebbe ick verstaen: ende vinde u niet onkonstigh om die te verschoonen: noch zijns ongonstigh als²⁸ ons volcke wanen, ende waert dat hy u soude loonen waer hy rijck. Wy scheyden nu daer of, maer kome ick op't ander stuck, daer van ick handelen wilde, namentlijck van Coornherts wyse van spreekken. Die (alst noch al waerheyte waer, dat ghy spreekt) mishaecht waerlijck veelen.

L.E. Waeromme.

25 32
 26 33
 27 34
 28 35

W.S. Meest elck hout die te streng, te scherp ende te harde: immers oock veele zijnre goet-jonstigen selve: wel willende dat hy zijn stijle ende een sachte ende soete stijle die²⁹ elck aenghenaem ware veranderde. So soude hy min luyden argheren ende meer luyden winnen, so zijt wanen.

L.E. Wanen is gheen weten. Meesters int onderwijsen vint hy veele, maer helpers in 't draghen vande last niet: Immers veele raden hem sich selve te leven ende tegen zijn gheweten te rusten.

W.S. 'tIs teecken van liefde.

L.E. Ja, tot hem maer niet tot zijn dolende naesten. Hadde hy sich selve oock so lief ghehad, als sy hem schijnen te lieven, die hem, maer niet den armen volcke daer inne raden: hy en hadde sich noyt in dese kosten, moeyten, hatelijckheyt, ende ghevaerlijckheydt begeven, ende hadde nu rijck ende geacht moghen zijn: ghemerckt hy al vijftigh jaren was ende des Werelts danc aen waer-³⁰ heydts dienaren doe al wel kende, oock het loon dat hy te verwachten hadde. Maer dat overgheslaghen. Dit is 'teerste niet dat hy van sulcx is aanghesproken: Ick hoore daer af van herten gaerne. Lieve vrunt, swijght niet, maer ontdekt my die middelen (hebdyse) om te leeren de konste van waerheyt spreken, behouwende des werelts jonste, ick salse hem aenwijzen, want hy heeft dat tot noch toe onmoghelijck ghehouden: om dat de Propheten noch Apostelen, ja noch het woort Godes, de wijsheydt Godes, dat's Christus selve, die konst niet ghekonnen konste³¹ hebben. So u de Werelt haet (seyt Christus)³² weet dat sy my eerst heeft gehatet, ende zijn uytverkoren vat Paulus, die niet ongheleert en was in welsprekenheyt, ende sich yederman ghelijck konde maecken den Joden, een³³ Jode vraeght zijnen Jongeren, die hem eerst sonderlingen hadden bemint. Ben ick dan³⁴ u vyandt gheworden om dat ick u de waerheydt segge? Die seyt daer mede (ter navolginghe van zijn meesters segghen voorschreven) of soecke ick den menschen te behaghen? Soo ick den menschen noch behaeghde, en mochte ick Christi Dienaer niet zijn. Veele meer zoude ick hier toe moghen segghen,³⁵ maer achten dit wynich ghenoech, tot bewijs van zijne ende oock mijne ongeloovigheyt: van dat yemant de konst soude weten om waerheyt so soetgens, so sachtens, ende soo lievelijck te spreken: dat de spreker daer door gonst soude hebben ende aengenaem zijn (of ten minsten niet ghehaet) by den Schijndeught, welcker ondeughde voor den volcke door de waerheyt wort kont ghemaect ende naectelijck ontdekt. Want sulcx niet en mach gheschieden sonder hinderinghe ende minderinge van heur valsche eere ende groot achtbaerheydt, die sy by den volcke soecken of hebben, seecker dat de Heere Christus³⁶ zijn Apostelen ende de Propheten begherich soudent zijn gheweest om

29 36

30 37

31 38

32 Joan. 15,18,
1. Cor. 9.20.21,

33 Gal. 4,15,16

34 Gal. 1,10,

35 39

36 40

vanden volcke ghehaet te zijn, sal niemand seggen. Want dat waer willens den menschen door hart aentasten tot sonden veroorsaect. Maer wy zijn daer teghen dat sy des volcx hate met alle moghelijcke ende behoorlijcke middelen vermijdt hebben, ende zijn des niet te min noch totter doot toe inden hate ghekomen voor heur waerheydt spreken int toonen van der Schijndeughden verborgene vuylicheyden ende doode ghebeenten onder de beschilderde graven. Hebbens dese niet gekonnen, hoe soudt Coornhert die noch Propheet noch Apostel en is, dat konnen doen?

W.S. Ick weet wel dat³⁷ waerheydt vryantschap baert, sonderlinghe by allen beveysnden Schijn-heyligen. Maer d'een mensch seyt zijne redenen sachter dan d'ander. De middelmate waer best zijn in desen ghehouden. Tusschen te hart ende te sacht in een middel. By ghelijckenisse. Yemandt wil een, die hem bestolen heeft, benamen, noemt hy hem een gheweldich straetschender, 'tsal te hart zijn: noemt hy hem een dief 't sal recht zijn, maer noemt hy hem een listich schalck, het sal soeter zijn. De soetste namen mochtmen ghebruycken ende niet de hartste.

L.E., dat doende houtmen den middelmate niet: want alsoo wel als straetschender te veele is, soo is listigh schalck te luttel, maer dief is, (so ghy wel seght) het³⁸ rechte ende de middelmate, ende dit is oock waerheydt: maer gheen van d'ander twee, want die zijn beyde looghen. Betaemt de looghen eenen die eenvuldighe waerheydt spreekt?

W.S. Wat noemt ghy waerheydt spreken.

L.E. Oordeelt ghyt selve: men spreekt waerheydt als men doet een van dese drie stucken: te weten als men eenigh dingh met woorden voor ooghen stelt recht so dat dingh is van ghedaente, of niet soo, maer anders dan't is, te weten te veel, of te luttel. Welck acht ghy't van drien?

W.S. Niet te veel, noch oock niet te luttel, maer soo 't dingh is daer van spreken is waerheydt spreken.

L.E. ghy seght recht. Wie soude³⁹ des Schoenmaeckers werck prijsen die der menschen shoenen maecte, meenende datse hem recht pasten, maer elck te groot of te kleyn, datse of door't ruym sloppen of door engh wringhen den dragheren quetsen? So is mede het versachten niet minder looghen spreken als het verharden. Mach't een waerheydt spreker rechtelijck ghenoeemt worden die meest logen spreekt, den sondaren smeect, ende heur met verschoninghe heurder quaden, daer inne verhart, versteent ende verderft?

W.S. Dat machmen niet segghen. Maer het te hart-spreecken overtreet den middel-wegh niet minder dan het te sacht spreken. Van't hart spreecken beschuldicht men Coornhert. Dit is mede loghen.

L.E. Doet hy dat, 't is soo ick hem kenne buyten zijn weten. Lieve wijset my waer hy't ghedaen heeft, ick sal't verstaende hem aengheven, ende hy sal't (vermoede ick voortaan) met ernst en de omsich-⁴⁰ tigheyt vermijden.

W.S. Ick en soude so die plaetse niet weten te vinden, maer ons Delfsche Predicanten wel ter keure.

37 41
38 42
39 43
40 44

Die hebben selve my ende meer andere verthoont eenighe van zijne lasteringhen, die om waerheydt te spreken, Coornhert niet verschoonlijck en waren.

L.E. Hebby lasteringhen by hem gheschreven met zijne eyghen hant of in zijne ghedruckte schriften selve ghesien?

W.S. Dat segghe ick niet, maer sy haddense uyt zijne boecken getooghen.

L.E. Lieve seght noch, waren 't lasteringhen by hem selve uytghespro-⁴¹ ken: of waren't collectien, dit zijn volgh-reden by hem ghetoghen uyt haer leere of eyghen woorden, ende niet uyte zijne by heur ghegoghen.

W.S. Het waren lasteringen by Coornhert ghetoghen uyt onse leeringe, die ghy seyde daer uyte nootlijck te moeten volgen.

L.E. Bewesen sy met waerheydt dat sulcke lasteringen uyt haer leere of schriften niet en volghden?

W.S. Dat en weet ick niet.

L.E. Dat most geweten zijn. Sy toonden u dan niet Coornherts, maer heur eygen lasteringen die heur leere inne heeft ende noot sakelijck daer uyte besloten moeten worden.⁴² Dat heetmen met eygen vuyl den onschuldighen te bekladden. Dat betaemde heur niet met argelistighe onwaerheydt te doen ter smuyck, maer in openbaren drucke haer leere van sodanighe lasteringen te verantwoorden, te bewijzen met waerheydt dat sulcx uyt haer leere niet nootlijck en volghet, ende (dat dan noodtlijcken moste volghen) dat Coornhert qualijck besluyt ende haer leere valschelijck beschuldighen. Sulcke waerheydt (is di by heur) soude haer leere te recht verschoonen: daer nu sulcke heymelijcke ghestroyde loghen haer leere meer ende meer te schande maeckt. De uwen hebben nu al omtrent seventhien jaren gheleden menighte van grouwelijcke Godts-Lasteringhen moghen⁴³ lesen by Coornhert in openbaren druck int derde Boecxken van zijn toelatinghe ghestelt: als nootvolghelijck zijnde uyt Calvijns ende Bese schriften: Waerom laten sy dit onverantwoort, so zijs macht hebben? Of duncket heur genoeg op dese heur gemelde wijsen te seggen, dat het zijn lasteringhen zijn? Lieve seght, is dat oock het doen van mannen, van gheleden, ja van Predicanten die sich laten noemen Leeraren der waerheydt?

W.S. Soudy hem dan willen ontschuldighen van alle hardigheyt in zijne schriften?

⁴⁴ Lieve Ernst. Neen ick, want waerheydt is allen Schijn-heylichighen hart, al waer sy sacht als een Mols poot (soomen seydt) ende en wil gheensins ontkennen, dat hy waerheydt heeft geseyt ende noch schrijft. Maer dat hy schamper of bitter schrijft, ontkenne ick by hem ghelesen te hebben. Dit moste hem betoont zijn, soude hy't bekennen. De Delfsche Predicanten hem daer van willende beschuldigen in heur Remonstrantie of wroegschrift aen den Heeren Staten in druck uytgegaen, betonen daer inne selve opentlijck dat sy daer toe gheen stoffe altoos en hebben kunnen vinden, niet jeghenstaende sy onghetwijfelt daer na wel scherp door alle zijne boecken omghe-⁴⁵ socht hebben met lincen ooghen. Want al dat heur onvrundelijcke vlijt int naspeuren van sulcx heeft vermoghen 't samen te schrappen, zijn dese drie stucken, te weten, dat hy grooter ghebreken siet (so veele de leere aengaet) in uwe dan inde

41 45
42 46
43 47
44 48
45 49

Doopersche, ja inde roomsche reli-⁴⁶gie selve: Item dat de Predicanten, Arnoult ende Donderklock een Landt-verderflijcke opinie in heure boesem broeden, te weten een dwangh der sonscientien, een nieuwe tyrannye een Geneefsche inquisitie, niet een hayrken beter als de Spaensche waren: ende datter meer zijn die hem lief hebben dan heur lief is. Want sy opentlijck sien, dat hy tot zijn selfs kosten ende pericule zijn gantse leven besteet tot heurlieden ende des Lants welvaren in't voorstaen, ende daertgehen dat syluyden, tot des Landts kosten, ende tot heur nut, maer tot allen vroomen pericule naerstich zijn int verdrijven vande lieve vryheydt. Dat zijn nu gheen bittere schamperheyden maer ernstighe ende noodighe waerheyden heur by hem aengeseyt, die hy altijd bereyt is gheweest ende noch is om staende te houden, ende sy altijd onwillich om die met⁴⁷ waerheydt om te stooten. Siet in die Remonstrantie, ende beript my te recht voor een Loghen-spreecker, soo ghy't sulckx in heur selfs in druck uytghegheven Schrift soo niet en vint.

W.S. Dat wil ick doen, maer in allen ghevalle en kondy niet ontekennen dat Coornhert alle zijn vermogen toondt in zijne Schriften, om onse Leere leelijck ende hatelijck te maecken in des volcks ooghen.

L.E. Soude ick dat ontkennen? dat is het middel dat hy ghebruyckte omme te komen totte begheerde vruchte van zijns schrijvens arbeyt: namentlijck op dat die noch door een partijdig voor oordeel, niet⁴⁸ vast in zijn gheschroeft in die verderflijcke Leere, sich daer van mochten scheyden, ende die daer noch niet inne en zijn, sich daer uyt souden houden, uyt vreesse van heur eeuwich verderven. Dit doet hy niet alleen teghen uwe dool-leere, maer oock teghen allen anderen dool-leeringen, daer of hy waerheydt weet, ende daer hy't noch niet van anderen ghedaen te zijn en bemerckt. Daer toe stelt hy der dool-leeringhen merckelijckste ghebreken, soo hy best kan, niet grooter, ooc niet minder, maer soodanigh als die zijn: dat's na der waerheydt naecktelijck voor oo-⁴⁹ghen: op dat de menschen die te recht kennen, haten ende laten, of vlieden souden voor doolweghen die vande saligheyt af, ende totter onsaligheyt aen-leyden: so dat hy niet min mijdet (dat ick sie) die dolinghen kleynder, dan deselve grooter te doen schijnen dan die in sich selve zijn. Dit houde ick oock behoorlijck, recht ende waerheydt spreken te zijn tot ende van mijnen naesten. Dooit hy hier inne, hy sal't gaerne hooren ende na vermoghen laten, soo hy't kan verstaen. Maer ick achte de hardigheyt ghelegen te zijn, niet inde waerheydt die ghesproken wert, maer int schurfft dat gheroert ende ontdeckt word: dat's niet in mijne woorden, maer inden verleyders Schurfft. Die vlieden 't licht ende⁵⁰ haten de waerheydt. Betamet een goet sieckgeneser om des koortsigen verdorven smaecx wille, die hy wil ghenesen, zijn gheneesdranck soo te versoeten, of de wondt-heyler

46 50
47 51
48 52
49 53
50 54

des ghewonden plaesters soo te versachten, dat dranck of plaester heur gheneeslijcke kracht verliesen ende niet meer en deughen om de sieckte te verdrijven of het vervuylde vleesch uyt te bijten? hebben Martinus Luther, Calvijn, ende meer andere, die u Lee-⁵¹ raren heur Heylighe Voor-vaderen noemen, sulcke versoetinghe versachtinge ende verslappinghe heurder bewijs-redenen oock erghens ghebruyckt int berispen van der Roomsche Catholijcke dolinghen? Ick acht wel neen, maer dat sy daer veel liever meer⁵² dan waerheydt is dan min gheseyt hebben. Immers meyne ick niet dat ghyluyden sult segghen Martijn Luther loutere waerheydt gheschreven te hebben ende niet daer boven, daer hy op Swinglium self ende den zijnen (die hy de vervloecte rotte der swermeren noemt, ende by den Joden, Turcken, Paus ende Duyvelen ghelijckt) hoop-werck van woeste smaet-woorden uytbraket. Daer hy, segghe ick de swermeren ende Sacraments vyanden, Carlstadt, Zwingel, Eco-⁵³ lampadius. Stenckfelt (so noemt hy Zwenckfelt) ende heure Jongheren tot Zurich, met gantscher ernst verdoemt ende Kettert: daer hy in plaetse van Godts woordt te Predicken niet anders laet hooren dan Schwermers, rotten-geesten, Sacramenters, Sacramens vyanden, Lasteraers, ende schen-⁵⁴ ders, Huychlers, oproerders, Duyvelen, Ketteren, ende dergelijcke soete rooskens meer, so dat oock zijn schrijven meestendeel niet⁵⁵ anders en is dan bolderen ende schelden. Ende dat Luther soo wonderbaer is met zijn Duyvelen: ende soo onreyne woorden ghebruyckt, als die van Duyvelen ghe-⁵⁶ swollen zijn ende bersten. Die ledige Duyvel (seyt hy vande Zwinghelschen) drijft heur⁵⁷ hoe langher hoe meerder voort. Sy hebben een inghe-duyvelt, over-duyvelt, ende door-duyvelt lasterlijck herte ende loghen-muyt. Veele meer soodanighen laten de Zurchers⁵⁸ soo sy segghen achter: wie heeft oyt op aerden dergelijcke woorden van een rechtsinnighen, ende niet woedende bestenen mensche ghehoort? Meer mooghdy leesen in't Boeck ghe-naemt ware bekentnisse der Dienaren der Kercken tot Zurch, etc. gedruckt tot Zurich by Christoffel Froshover, Anno 1545.

W.S., dat Boeck heb ick noyt ghesien.

L.E. Ick hebbet in mijn huys ende wilt u laten sien alst u believe sal, vol soodanighe lieflijcke Luthers bloemkens. Houdy dat schrijven uwes Heylighen Voorvaders Lutheri voor waerheydt: hoe moogdy u Leere ghelooven? Houdy't dan oock voor onwaerheydt, hoe mooghdy Luther van valsche Leere, van grouwelijck schelden ende van loghen-tael verschoonen? Immers hy laet het niet alleen by de Leere blijven, maer treedt oock voorder aen⁵⁹ den persoonen, die hy op't hatelijckste schelt ende verdoemt.

51 Sendtbrief teghen het Berghsche Boeck pag. 1

52 55

53 56

54 fol. 131. verso.

55 fol. 130.

verso.

56 57

57 fol. 134.

verso ende 135.

58 58

59 59

W.S. Men mach niet ontkennende dat het Luther onmatelijck grof maeckt, oock dat hy daer de waerheyth heeft ghemist.

L.E. Soo machmen oock niet ontkennen dat u luyder Predicanten, sonderlinghen als sy qualijck hebben ghestudeert, in sulck onmatelijck schelden, den Luyther weydelijck na volghen, met het spotten, schelden, ende verdoemen vanden Paus ende zijne Leere.

W.S. Dat is so, maer tot wat eynde? het dient alleen tot waerschouwinghe voor die Godlose leere, omde onwijse Papisten daer af te trecken, ende den Jonghen luyden daer af te schricken, op dat sy niet bedrogen souden worden. Daer tot⁶⁰ ist oock dat Joannes Calvinus alle zijn konst te werck leyt, waer hy oorsake vint om der Catholijcken leere op't aldergrouwelijckste af maelt. Dat gheloove ick wel, ende dat niet selden met onmatighe spot-woorden ende schamperheyden. Is sulcx nu vanden uwen voor gheen hardigheyt gheacht maer nut ende stichtelijck: wat reden hebby om Coornherts schriften hart te noemen die nerghens yemandts persoonen en schelden, (veele minder verdoemen) noch oock nergens (dat my kunt is) en hyperbolisteren ofte over de maete treden, maer eenvuldighe waerheydt segghen van uwe Leere? Of is u het⁶¹ overmatigh schelden van ander luyder ghebreecken sulcken lust dat ghy't inden uwen prijst, maer het slechtelijck ontdecken met waerheydt van uwe dolingen soo leedt, dat waerheydt daer calunnie ende lasteringhe moet heeten? vande Leere seyt hy zijn ghevoelen, 'twelck hy waerheydt te zijn bewijst. Niemandts persoonen scheldet hy, dat's min dan verdoemen, 't welck daghelijckx broodt is by de Vaderen uwer Leere.

W.S. Acht ghy't dan gheen schelden, dat hy Arnoldum ende Donderklock noemt te zijn onrijpe druyven suyr ende onvriendelijck? Ja onversochte, onbeleefde ende jonghe Luyden.

L.E. Is dat schelden te noemen met recht, soo heeft hy daer aen min⁶² dan recht ghedaen. Doch kan ickx voorwaer noch daer voor niet verstaen. Want eerst is sulckx niet in druck gheschiedt opentlijck tot heur verachtinghe, maer in een brief by hem self ghebracht t'haeren huuse, tot haer beteringhe. d'Oorsaecke was 'tscheyden ende de wijse heurs eerstens ghespraeckx: daer in stontd, dat hy uyt welke noodtsaecke, ende niet uyt lust om zijn eelen mensche oneere na te segghen soude moeten antwoorden (tot die hem vraeghden) waerheydt inhoudende saecken, gheensins tot haerder eeren streckende. etc. Alsoo⁶³ sal ick (staet daer) voor't eerste moeten verklaren: Dat ick u beyden (als onrijpe druyven) bevonden hebbe suyr ende onvriendelijck, etc. ende noch: Al wast nu soo, dat ick my oock in dier wijsen (te weten als sich T. Tylius oock tot my) verboden hadde leerlijck, ende dat met ernst: volghde daer uyt, dat ick my van sulcke twee onversochte, onbeleefde ende Jonghe luyden, als ick u beyden bevinde, d'ooghen verbinden ende van u luyder goet-dunckentheydt leyden (ick hadde by na gheseydt verleyden) laten soude? Wat is nu daer in dit zijne woorden haer in een besloten missive

60 60

61 61

62 62

63 63

bestelt, dat tot namenschendinghe of voor schelden eenighsins met eenighen schijne ge-⁶⁴ trocken of beduyt mach werden? dit sullen best kunnen oordeelen dien 't lust te leesen het uyt-schrift des selven zijns heelen briefs inde ghedruckte leytsche disputatie, articul xx. Maer of sich die twee Delfsche Predicaten soo onthouden hebben van hem schantnamen op te dichten, moghen weten die heur wroegh-schrift ghelesen hebben, niet in een beslooten Missive, niet aen Coornhet, maer van hem aen den Heeren Staten: 'twelc noch niet moghende versaden heur scheldens lust, sy noch noyt en hebben ghegheven in druck voor alle man, ende noch niet versaedt wesende aen een mael, 't selve ander malen heb-⁶⁵ ben ghedaen drucken. Want daer salmen leesen dat sy die mijnen voorghemelden brief, segghen te wesen vol schamperheydts, snorckingen ende calumnien: daer spreken sy hem⁶⁶ uyte voor een Ketter, niet jegenstaende heur eyghen bekentnisse aldaer, dat sy my noch niet van ketterye overwonnen en hebben.⁶⁷ Daer segghen sy van Coornherts sophistryen, partijdigheyt, ende roemgierigheyt:⁶⁸ daer beschuldighen sy hem van den Catholijcken grooten dienst te willen doen, ende dat hy weynich wercx daer af maect dat der⁶⁹ menschen verstanden door de Papistische leere ende andere Secteryen vergiftet worden.⁷⁰ daer seggen sy zijn boecxken: Synodus vol lasteringhen ende calumnien teghen de gereformeerde religie te zijn ende daer segghen⁷¹ sy hem aen dat hy de oude Ketteryen Palagij ende Celestij weder aen den dagh helpt bren-⁷² ghen, etc. Sy segghen't daer opentlijck, maer bewijsen zijt? niet een van al de voorszede stucken, oock met een eenigh woort niet. Soude dat oock niet wel een Turfdraegster, die gheen conscientie noch schaemte en heeft mede kunnen doen? In heure brieven aen hem schelden sy hem hooghmoedigh ende goedt-dunckende, oock dat hy zijn eyghen⁷³ Trompet slaet met onbeschaemtheydt ende calumnie, dat hy verkeert is ende van hem selve veroordeelt, ende dat de Heeren Staten hem int alreede begonnen hebben te oordeelen voor een oproerder ende Lant-verderver, ende dat sy daer na hoopen. Is dat soo men seyt, jocken sonder seer doen? Sijn dat⁷⁴ bloote schandt-namen, schamperheyden, ende maer woordelijcke beschimpingen? het zijn voorwaer moordelijcke wroegingen, ende dit noch al sonder een Letter bewijsens van sulck heur dootlijck schelden ende valsch wroeghen hebben sulcke schantlijcke ende dootlijcke versieringen ghemeenschap met Coornherts bevonden waerheyt seggen van⁷⁵ heur onrijpheydt, suyrheydt, ende onvriendelijckheyt, etc. Siet man, of sy hem niet onschuldelijck met heur eyghen ghebreken en beschuldigen.

W.S. My wondert dat ghy swijght van de Schant-namen die Coornhert van Mr. Jan Calvino ende L. Daneo te worden geschreven.

- 64 64
- 65 65
- 66 pag. 5
- 67 pag. 8.
- 68 pag. 8.
- 69 pag. 9.
- 70 66
- 71 pag. 14.
- 72 pag. 15.
- 73 89.9. 11.
- 74 67
- 75 68

L.E. Die heeft hy selve ontdeckt in 't boecxken vande Kalck: soude die oock nu⁷⁶ vermaent hebben, ten waer ick beducht hadde voor een onrecht vermoeden van hem in u te brenghen.

W.S. Welck?

L.E. dat hy uyt haet jegen Calvijn, door sulc syn schelden hem veroorsaect, verbittert soude zijn op Calvijn, ende daerom teghen zijn en de uwe leere geschreven soude hebben.

W.S. dat segghen onse Ministren voornoemt hem oock in druck aen?

L.E. bewijsen zijt?

W.S. dat en segge ick niet.

L.E. Wat is lichter dan logen te seggen? Wat is oock swaerder dan loghen te bewijsen? Machmen bewijsen waer te zijn, 'tgeen logen is? Het seggen wat heur lust, staet heur vry: maer het verdraghen dat hem niet en lust te hooren, staet hem vry. Heur aenwenst van stoutelijck quaet te vermoeden ende segghen⁷⁷ en maect heur niet beter maer arger: maer het maect hem door ghedults oeffeninghe beter dan hy was. Dus quetsen sy niet hem maer heur self daer mede.

W.S. maer doet ghy lieve Lieven, al recht int segghen dat de Predicanten hem sulcken haet uyt vermoeden op dichten?

L.E. Sy weten't of wanen't, weten zijt dat is uyt zijn eyghen woorden, uyt zijn schriften of uyt ghetuyghen, gheen van drien⁷⁸ brengen sy voort. Men hout elck voor goet totdat anders blijktt. Sy toonen geen blijc. So is mijn vermoeden recht van sulck heur onchristelijck vermoeden opten man.

W.S. Ghy noch niemant en sult mogen van hatelijcke Kettere ende on-Christelijcke schampaerheydt verschoonen, het slot van zijne toelatinghe.

L.E. Hoe luydt datte?

W.S. aldus? soo en meyne ick niet dat eenigh redelijck mensche, hy sy oock soo partydigh, als hy wil, sulcx ghelesen ende⁷⁹ verstaen hebbende, voort aen my onghelijck gheven: ick swijghe schelden, sal moghen, omdat ick my tot een Secte, so Godloos ende Duyvelsch wesende in mijn ooghen niet en kan begheven met goeden ghewissen. Wat dunckt u nu van die woorden: Soo Godtloos ende Duyvelsch? zijn die niet hardt en bitter, ja niet op het alderbitterste gheschreven?

L.E. Al wat bitter ende hart is en is niet onwaerachtich.

W.S. Oock niet sacht of soet, mocht hy dat selve niet sachter ende soeter hebben ghe-⁸⁰ schreven? **L.E.** ja hy, maer dan sou hy min dan waerheydt, ende midtsdien gheen waerheydt maer looghen hebben gheschreven: ende dan waer zijn verontschuldiginghe van dat hy sich tot die Leere niet en begaf, insghelijckx de waerschouwinghe die hy daer anderen dede, niet soo krachtigh gheweest, hy wilde (alst betaemt) niet loghen maer waerheydt ende dat opt vruchtbaerlijckste schrijven. Dat heeft hy daer ghedaen ende dat te recht.

W.S. Hoe bewijsdy dat waerheydt te zijn?

76 69

77 70

78 71

79 72

80 73

L.E. aldus. Godloos noemtmen recht, 't ghene (soo veel de mensch vermagh) Godt van zijn Godtheyt berooft, of⁸¹ den mensche sonder Godt maeckt. Dit doet die leere Calvijns ende Beese (soo veele aen heur staet) beyde, houdende dat Godt niet altoos toe en laet, maer alles selve [doet]

niets niet uytghenomen.

W.S. Hoe dat? volcht sulcx daer uyte?

L.E. ja, ende dat nootlijck.

W.S. Bewijst dat.

L.E. gaerne. De gantsche Bybel, met het onlochbaer ondervinden, tuygen datter sonde is gheschiedt, ende noch daghelijckx gheschiedt.

W.S. So ist.

L.E. zonde is quaet.

W.S. recht.

Laet Godt dan niet met allen toe, maer doet hy selve al datter gheschiet, (soo Calvijn ende Besa leeren, ende Coornhert daer doorgaens weder-spreect in die boeckens,⁸² als wesende 'thoof-gheschil) so en laet God oock 'tquaet niet toe datter gheschiet, maer doet dat selve. Hebdy hier wat teghen.

W.S. Gaet voort.

L.E. Doet God selve 't quade soo en is God selve niet goed, of de waerheydt moet lieghen.

W.S. Waer by dat?

L.E. Christus is de waerheydt.

W.S. Also.

L.E. Christus seyt dat een goeden Boom gheen quade vruchten en mach draghen.

W.S. Hy seyt.

L.E. Sonde is quaet, ende een quaet werck of vrucht.

W.S. 'tIs.

L.E. Dit quaet werckt God ende draegt selve die quade vruchten, 'twelck nootsaekelijck ende onwederspreeckelijck volght uyt⁸³ dese Calviniaensche rede Besamsche Leere.

W.S. 'tSchijnt wat.

L.E. 'tIs so, mach dan een goede boom gheen quade vruchten draghen, so en mach Godt gheen goede Boom zijn, ende midtsdien oock niet goet, na dese heure leere. Sy maeckt dan Godt goddeloos, dat's sonder goet ende sonder Godtheydt: maeckt dan die Leere niet Goddeloos? de menschen oock die dese Leere of doringhe gelooven, hebben dan mede gheen ander dan soodanigen God: dat is een goddeloose, sy en hebben dan gheen God ende zijn self oock sonder God, dat is godtloos. Dat mijn bewijs sluyt vast: dat hadde ick te bewijzen aenghenomen: dat heb ick nu ghedaen. Heb dyer wat jeghen, segget ick sal't hooren.

W.S. Die dinghen mengdy strenghe-⁸⁴ lijck t'samen, ick wilse na dencken. Maer hoe kondy bewijzen uyt die leere (ghenomen al sulcx ware als ghy sluyt) dat Calvijn ende Besa sulcx selve hebben ghehouden?

L.E. Dat en segghe ick niet, noch dat en behoef ick niet te bewijzen: maer heb bewesen dat my toestont te bewijzen, te weten dat heur voorszeide Godloos is, vermidts het uytten gront der selver nootsakelijck volght.

W.S. doolen is menschelijck.

82 75

83 76

84 77

L.E. Also, maer daer inne te volherden is Duyvelsch. Dit doen Calvijn ende Besa inde voorszeide hare doolinghe, ende hebben liever toeghelaten dat heur geloovers daer door⁸⁵ vergodeloosen, dan sy tot heyl der selver, heur dolinghe hebben willen bekennen: meer heur valsche schande vlieden, dan heurder leerlinghen ware saligheyt voorderen. Is dat niet te recht een Duyvelsche ende Luciferaensche Leere.

W.S. 'tWaer sachtelijcker gheweest soo hy't een menschelijcke leere genoemd hadde.

L.E. So ist, maer dat waer oock onwarachtelijcker geweest. Dus neemt tot overmaet noch meer bewijsens. Alle Leer is Godlijk, Duyvelsch, of Menschelijk, de godlijcke komt uyten waren Gode, ende is loutere waerheydt, de Duyvelsche komt uyten loghenachtigen Duyvel, ende is glatte loghen: maer de menschelijcke komt uyten vernuftighen mensche, ende is niet anders⁸⁶ dan vernuft. Mishaeght u yet in dese deylinghe?

W.S. Neen gaet voort.

L.E. Dese leere Calvijns ende Bese blijkt hier voor onwaerachtich te zijn: dus⁸⁷ en mach sy niet komen uyten waren Gode, ende midtsdien oock geensins Godlijk zijn. Der menschen vernuft kent uyten schepselen datter een God is, oock dat hy goet is, ende en mach daerom oock niet toestemmen, dat hetgheen in sich self goet is, quaet mach⁸⁸ doen of voortbrengen. Dus mach dese leere Calvijns ende Bese uyt het vernuft oock niet⁸⁹ voort komen, ende daerom oock in gheender wijsen vernuftigh of menschelijk zijn. Waer uyt mach dees leere dan doch anders voortkomen dan uyten loghen, dat's uyten Duyvele? ende wat macht dan oock anders zijn dan een Duyvelsche Leere? Soo heeft Coornhert dit dan niet heur eyghen name ghenoeemt, ende niet te veel noch te luttel, maer klare waerheydt gheschreven ende geen loghen. Wat behoort hy anders te spreken tot zijnen naesten om die niet te bedrieven? of vintmen inde *Heilige* Schrift niet de name van leeringen der Duyvelen? van menschelijcke Leere? van Goddelijcke Leere? waerom soude hy dan onbehoorlijk ghedaen hebben int waerheydt spreekken, ende die Leere met heur eyghen name ghenoeemt te hebben? De⁹⁰ Manicheen doodlen daer inne, dat sy twee beginselen hielden, of Goden, uyt wat oorsake? sy sagen datter goet ende oock quaet geschiede, 't goet schreven sy den goeden God toe, als des selfs wortel, oorspronc of wercker. Nu verboot heur het menschelijk vernuft te ghelooven, dat die goede wortel of wercker 't quaede soude wercken of voortbrengen, ende dat te recht, 'tquade worde oock ghedaen. Dat most in haer oogen een wortel of wercker hebben die't voort bracht of wrochte. Soo hebben sy niet willende den goeden God quaetheyts oorsake maken, ende also om Godes goetheyt te verschoonen een quaden wortel, ende God versiert die 't quade voort bracht ende wrocht. Dit quam⁹¹ uyt menschelijk vernuft, maer duyster in Godlijcke saken. Het is voorwaer een grove ende leelijcke, maer nochtans (salmen waerheyt spreken) een menschelijcke dolinghe ende leere. Heel anders ist met dese voorszeide doolinghe Calvijns ende Bese, want dit hout teghen alle waerheyt, oock teghen alle vernuft, met de Duyvelsche logen, dat beyde goet ende quaet, deughde ende sonde, licht ende duysternisse, soet ende bitter water, spruyten ghedaen worden, oock veroorsaect worden ende ontspringhen uyt een

85 78

86 79

87 1. Joan.1.8.

88 Romeyn.1.

89 80

90 81

91 82

selve wortel, werckman, Gode ende bornadere: sonder den goeden Gode
waenschijnlijk te verschoonen ('twelck de Manicheen eenichsins bestonden) van't
quade, daer dese leere Cal-⁹²

vijn ende Bese oock int quae der Manicheen doolinghe verde te boven gaet. Soo is dan dese leere immers gheensins menschelijck, veele minder noch Goddelijck. Wat sal sy dan anders moghen zijn dan Duyvelsch? dan een rechte leere der Duyvelen? heeftse dan ghenamt sulcx als sy is (dat is een Vijge dat een Vijge is, soo Besa schrijft) daer aen en magh immers niet te hart ghesproken zijn, of ghesondicht. Waerheydt heeft hy ghesproken, sulcx te doen wert ons bevolen. Wie⁹³ sondicht int doen dat God hem beveelt? sonderlingen als men dat doet ten rechten eynde? Elck is schuldich zijnen goeden name in eeren te houden, ende zijnen naesten voor doolinghe die hy kent, te waerschouwen. De Gereformeerden vermaerden hem voor een Godloos, alleenlijck om dat hy heur niet toe en stemde, die hy wist in dat stuck Godloos ende Duyvelsch te zijn: dat seyde hy tot zijns naems verantwoordinge ende zijns naestens waerschouwinghe: was dat een onrecht eynde? of is de waerschouwinghe voor't quade dan meest vruchtbaer als men 'tsoetgens ende schoontgens, maer niet scherp ende niet op't lelijkste voor ooghen stelt? maer waeromme sal men dat so doen? om den quaden te sparen? dat's den goeden straffen. Dat⁹⁴ noemt Besa (willende datmen den Ketteren doot) felle barmherticheydt sprack ons meester den Phariseen sachtgens ende soetgens aen, als hy heur ten aenhooren des volcks aderen geslachte, noemde moorders, ja Duyvels kinderen? hadde Christus dat niet wel moghen anders segghen om der Phariseen aenhangen willen? dit sprack Christus vander Phariseen persoonen selve wat wontgeneser gheneest een Sweringh beter: die den lijder verschoonende het Seer sachtelijckjens handelt ende de Etter daer inne laet: of die⁹⁵ hem hart douwende al d'Etter daer uyt perst? Nu tast hy nergens Calvijns of Bese persoonen aen, maer heur Leere: die handelt hy na waerde, wat hoort hy anders te doen.

W.S. Ick versta u redenen, wedersprekens maght is niet by my, toestemmen en kan ick die niet. Dan wil die nadencken d'onsen voorhouden ende heur teghenspraeck daer op hooren.

Kort Inhouden:

Loghensprekers en hebben geen sendinge, 6.vij. qualijck aenvechten verstyft de dolinge, 7.ijj.

Of elck waerheydt mach spreken teghen een ghemeynte, 8.v.

Of men sulcx lyden magh in openbaren druck, 9.ijj.

Die kercken hooren berispingh te lyden die anderen berispen, 9.v.

Of een ghemeen man gheoorloft is Kercken van dolingh te berispen, 18.v.x.

Of Luther ende Zwingel wettelyck gehouden om Kercken op te rechten, 11.ij. 12.v.

Van wie sy waren ghesonden, 11.x. 14.ijj.

Tis Christelycke onrust, die den dolenden tot goede rust vordert, 27.1.

Of men nu saligh mach worden sonder in een sienlijcke Kercke te zyn, 28.9.

Beter ist ontbeeren dan het hebben van valsche Kercken voor den onwysen, 30.x.

Al de levende stenen van d'onsienlycke kercke syn saligh, maer niet al die in een ware sienlycke Kercke syn, 32.vij.

93 84

94 85

95 86

Coornherts afbreken mach niemant, syn timmeren soude hem moeten ende anderen moghen schaden, 33.vj.

Waerheydt spreecken ende des werelts gonst behouden is onmoghelyck, 37.vj.

Wat waerheydt spreken is, 42.v.

Valsch wroegen der Predicanten, 44.iiij.

Predicanten bekladden anderen met heur vuyl, 45.8.

Alle waerheydt is den Schyn-heylyghen hart, 48.1.

Calvyn doet syn best om der Gereformeerde Leere te doen kennen voor 'tgeen sy is, 51.xij.

Luther ende Calvijn schryven hart ende bitter vander Catholycken dolingen. 54.x.

Luthero bitter schelden ende lichtvaerdigh verdoemen, 55.iiij.

Luyther heeft de waerheydt ghemist, 59.ij.

Gereformeerde Predicanten volghen Luther wydelyck na int schelden, 59.iiij.

Calvyn schelt meesterlyck den Catholycken heur Kercken leere, 60.ij.

Bewys van Coornherts schelden, 61.viij.

Coornherts haet op Calvyn, 68.vij.

Redene waerom Coornhert de Leere Calvini ende Bese noemt Godloos ende Duyvelsch, 71.x.

Min segghen dan waerheydt vande dolingen heeft min krachts ende en is gheen waerheydt, 71.x.

Bewys dat de Leere Calvyns ende Bese godtloos is ende Duyvelsch, 73.viij.

Watmen Godloos noemt, 73.viij.

Volharden in dotinghe is Duyvelsch. 77.viij.

De Manicheen poghende Gods goet te verschoonen, dichten een quade God, 81.1.

Der Manicheen dolinge verschoonlycker dan de Calviniaensche, 81.viij.

Die den quaden spaert, straft den goeden, 85.1.

1.

Myne misgunstighen segghen my na dat ick poghe alle andere Kercken te verwerpen, sonder nochtans self een Kercke op te rechten, om 't volck tot een Atheismum te brenghen.

Neen ick poghe om die Gereformeerde Kercke, mits aenwijzende van haer ghebrecken te verbeteren, sonder self een Kercke op te rechten. Het eerst mach nut zijn, het laetste soude moeten schadelijc zijn. Want daer zijn te veel Kercken. Dus waer vermeerderinghe verderflijc, maer verminderinge door't vereenighen nut ende stichtelijc.

2.

Zy versieren dat al mijn schryven comt uyt hate, die ick soude draghen tot den dooden Calvijn. Nu en zijn sy geen alwetende herten-kenners, ick hebt ooc noyt gheseyt, veele minder gheschreven, want 't en is niet so. Hoe mogen sy't dan weten? Ghebreck van ware Liefde, die niet arghs en denckt, maect in henluyden dit arch quaet ende onwaerachtigh vermoeden.

3.

Sy wroghen my van dat ick mijne Schriften in druc late uyt-gaen. Is dat verboden? Sijn goede Boecken verboden, alst was onder't Pausdom? Neen, maer alle oproersche argherlijcke ende quade Boecken. Dat die mijne sodanighe niet en zijn, maar goedt, ben ic bereyt reden af te gheven: of straf te lijden soo't anders is. So moste het bewys van myne Boecken quaetheyt, na verhooringhe van my den voorgang hebben, ende niet het oordeel, veele minder d'Executie voor't ghehoor. Daer na sy onbescheydelijc arbeyden.

4.

Sy dichten my op dat ic haere Leere bevechtende, den Catholycken een grooten dienste doe. Dienst soude ic wel gaerne den Turcken ende Joden henluyden ten goeden, maer niemandt ten quaden, ic swyghe den Catholijcken. Maer so verkeert ben ic noch niet, dat ic poghen soude om henluyder bloetgierigheyt weder te helpen voorderen tot die macht om den vromen te vermoorden. Want dien dienst doende, waer ic waerdigh in mijn eyghen Inventie ghebrandt, ende met myn blaten van iemanden ontfermt te worden, sy soudent't my ooc vryelijc wel loonen met een cleyn vuyrken. Neen, ick meyn het Nederlandt dienst te doen in 't hinderen (soo veel ic met Wettighe middelen sal moghen) van een ieuwe tyrannye over den conscientien. Dit doe ic nu met waerheyt of met loghen. Ist met waertheyt, waerom bedancken syluyden my niet? Ist met loghen, waerom beschamen sy my niet? Of soude henluyder gheleerde waerheyt (indien sy die hebben) mijne ongheleerde loghen (is die by my) niet moghen te schande te maken? Den Ghereformeerden dan, ende niet den Catholijcken doe ic met mijn schryven grooten dienste. Want vecht ic haer leere aen met waerheyt, het strict henluyden tot beteringhe. Doe icx met loghen, soo blijkt haer Leere aenghevochten zijnde des te waerachtigher.

5.

Sy Calumnieren dat ick d'oude Ketterye Pelagij ende Celesty by de Kercke uyt des Heeren wordt ghecondemneert weder aen den dach helpen brenghe, niet uyt Pelagij of Celestij, maer uyt Propheten, Apostelen, ende Evangelisten schriften bewijse ic. Dat God den gheloovigen niet onmoghelycx en ghebiedt. So brenghe ick dan aen den dach niet Pelagij of Celesty Ketterye, maer ⁹⁶ der Godlijcker Schriftoeren waerheydt. Waerheydt segghe ic, die d'oude Kercke doorgaens selve ooc heeft gheleert, dat's verde van ghecondemneert. Immers ooc Augustinus selve leert sulcx wel uytdruckelijc, ende dat noch ter plaetsen selve daer by strijdet jeghen den Pelagianen. Dus wroeghen die Wroeghers niet my, maer henluyden Augustinum, ja d'oude Kercke selve.

6.

Ende sy houden my voor een verstoorder ende vyandt vande Kercke Christi, die sy segghen haer Kercke te wesen. Hier inne treden sy 'tpadt der Catholijcken. Die beschuldigen van sulcx ooc den ghereformeerden. Weten dese dan niet dat henluyden minder moghelijc is, te bewijzen dat der ghereformeerden Kercke die ware Kercke Christi is, dan't den Catholijcken is dat haer Kercke sulcx zy? Immers die ghereformeerden hebben ooc gheen macht om schrift-matich te bewijzen, dat sy ghesonden zijn om Kercken te reformeren of op te rechten. Derhalven moghen die gereformeerden my wel te recht noemen een berisper van een onware Kercke, maer geensins een verstoorder vande ware Kercke Christi.

Ende die seyt noch (met achterlatinghe van veele meer derghelijcke redenen). Ende op dat ick al die redene in 't corte besluyte: Laet der liefden soetigheydt onse gantse herte alsoo besitten, dat des haets Ketterheydt in ons gheen plaets en mach hebben. Maer sal yemandt segghen: met ghene redene en mach ick mijn vyandt lief hebben. In alle die Schrift seyt God tot dy, dat du sulcx vermoechste. Daer teghen seghstu, dattu niet en moechste. Aenmerct nu wie men behoort te ghelooven of dy? of Gode? Daeromme na dien die waerheydt niet en mach lieghen, soo laet nu die menschelijcke broosheyte hare ydele verontschuldiginghe varen, want hy niet onmoghelycx en heeft moghen gebieden, overmidts hy rechtvaerdich is: noch hy en sal den mensche niet verdoemen om 'tghene hy niet en heeft mogen myden. Wat aerselen wy te vergeefs? Niemandt en weet beter hoe veele wy vermogen, dan die self ons het vermogen heeft gegeven.

Dat zijn Augustini woorden, die wordt in desen nagevolcht, oock vande Gereformeerden selve vande welke ick nu hier maer alleen twee sal genoegen, ⁹⁷ te weten met Marturo Barhar, ende met Calvino.

96 August de
Pectorum meritis &
remisione
contra Pelagium
lib. 2. cap. 6.
ooc de natura &
grat. cont Pelagian.
cap. 42.v.7. fol. 161

97 Coment. in
Lev. cap. 19.18.

Martinus voornoemt seyt dat het nietjegen de natuere en is, den vyanden lief te hebben. Wat niet jeghen de natuere en is dat mach immers vande herboorene en overnatuerlijcke kinderen Godes geschieden.

Ende Calvijn noch boven al d'andere (na syn ghewoonte) hoogh sprekende ⁹⁸ op't ghebodt Christi van de vyanden lief te hebben, seydt dat Christus daer kenlijcken verclaert, dat niemant anders een Kindt Godes sal wesen, dan die daer lief heeft den ghenen die hem haten. Is dit segghen Calvini waerachtigh, soo moetmen houden dat gheen geloovige altoos een kint Gods, en mitsdien saligh en mach wesen: Of datter gheloovighe syn die haere vyanden lief hebben. Dat eerste sal niemant derren, maer dit laetste moet elc segghen.

Mach dan een geloovigh mensche synder vyanden lief hebben, jae sijnder gheweest (so voor is ghebleken uyter Heylighe Schrift) die haer vyanden lief hebben ghehadt in der waerheyt: Ende ist swaerder sijnen vyantlijcken vervolghers ende quaet-doenderds, dan den vrundtlycken Naesten, ja den goedt-dadighen lieven ende help-rijcken Godt lief te hebben: Ende hier in dit alder swaerste gebodt Godes volcomelyc te houden, so blyct datmen 't ghebodt Godes van de Liefde tot Gode ende den Naesten, als veele lichter om volbrenghe wesende, volcomelijc mach onderhouden.

Aen mijne E. Heeren de Burghermeesteren ende Vroedtschappen der stede Haerlem.

Vertoont met Eerbiedinghe *Dirck Volckertszoon Coornhert*, dat hy als Burgher deser voorszeyde stede hem self niet min en vindt verbonden tot ghetrouheyt ende dienste der selver stede, ende volghens dien oock van den Lande van Hollant, sijn Vaderlandt wesende, dan een Vassael is verbonden tot dienste ende trouwe van zijnen Leenheere. 'tIs nu sulcx dat hy Vertoonder gheacht wert voor onpartydigh soo hy oock is in 't stuck van de Religie. Daer door oock daghelijcks Luyden van allerleye ghezintheden hem aensprecken, naecktelijck heure humeuren openende, 't welck zy ancxstelijck heelen voor u mijne *Edele* Heeren ende voor allen anderen van qualite, ende in Staten wesende: Derhalven hy vertoonder redene heeft om te meynen eenige naerdere kennisse van Jan allemans hert tot d'Overheyt te hebben, dan moghelijck wel is by veele vande Regenten van desen lande. Ende dit des noch te meer, overmits hy Vertoonder bespeurt uyten belede der landsaken, datter seer weynigh aenschouws wert genomen vop des ghemeynen mans ghenoeghen, s onderlinghe in't stuck van de Religions exercitien. Waerdoor hy al over twee Jaren herwaerts bemerckende in der Gemeenten herten te groeyen een af-keer van de Overheyden, ja een verholen aenwas van bitterheydt jeghens deselve als een verderflijck zaedt van toekomende tweedrachtigheyden ende oproerigheyden, hadde ter liefde vande ghemeyn ruste ghestelt in gheschifte middelen, dienende tot minderinghe van de malcontenterye ende minderinghe van de eendracht in dese landen, in voornemen zijnde Anno lxxx. in Martio, ende dat met advijse van den Burghemeester van der Laen, om 't selve te presenteren zijnder Excellentie. 't Welck als doe niet en is gheschiedt door eenrehande ongheleghenheyt. Sulcx dat hy Vertoonder 't selve zijn gheschifte by sich hielt, daer af voorts sweegh, verwachten, of die tijt met het op-mercken des Overheydts van selfs yet soude moghen voort brenghe, dat den Landtsaten wat meerder ghenoeghen soude gheven, sonderlingen int stuck van de Consciencie. Maer bevindt hy Vertoonder daer teghen dat alle saecken gaen van't quade int arghere, datmen so langhe so meerder

98 *Harmo.*
Mat. 5.45.

die consicentie benauwet, ende dat die malcontenterye onder den ghemeynen Landsaten niet min heymelijck dan overvloedelijck toenemen ende vermeeren. Sulckx datmen met gheene reden yet anders en heeft te verwachten in d'eerste mercklijcke tegenspoet (die God eeuwelijck voorhoede) dan verachtinghe der Overheyden, oproer, ende inlatinghe van de listighe ende smekende vyanden, tot een eeuwighe slavernye onder de hovaerdighe ende Tyrannische Spangiaerden. Overmidts te beduchten staet, dat dese Etterighe Apostumie van des Heromnes ongenoeghen tot zijnre tijt (voorhoet mens niet te tijt) schrickelijck uyt sal bersten tot verdervinghe der landen, ende veranderinghe van de Heerschappye der selver, ende dat niet minder, maer veel eer meerder dan minder onghenoeghen des volcks, te weten, om Schattinghe in't goet, Anno lxxij. in't verjaghen vanden ontsichlijcken Tyran van Alva, ende in't ver-

werpen van den ghebooren Landts-Heere so moghenden coningh sijnde heeft ghedaen uytbersten. Midts alle 't welcke hy Vertoonder meerder noodt dan oyt te vooren bemerckende, niet langher teghen sijn trouwe plicht ende behooren en heeft moghen swijghen tot sulcken aenstaenden eeuwighen bederf van den Vaderlande, sonderlinghen als hy daer by noch vermerckte verkeerde remedie, niet anders dan Olye int vyer gebruyckt te wordene, ende dit door 't arghelistigh beleedt van eenighe Eer of Ghelt-suchtighe Luyden, die haer eyghen grootheyte of bate boven der Landen vryheydt ende veyligheyt soecken, ende veele andere vrome ende goethertighe heure mede-Regenten door eenen versierden schijne van Godes Eere, ende der Overheylts autoriteyt betoveren, niet anders dan voormaels eenighe Hooft-Raden Keyser Caerle, ende nu noch Coning Philips, die selve twee Princen met d'andere heure mede-raden betoovert ende misleydt, ende met der Landen vercleyninghe ende vernielinghe heur eyghen Hoocheyt ende nut ghezocht hebben ghehad. 'tWelck al mede waren menschen (doch in regheeren gheoeffent ende versocht) maer gheen Enghelen, so dit mede sijn, ende derhalven soo wel als die vorighe, of door haer eyghen staetsucht of gheltsucht, ofte door list van anderen verleyt moghen worden. Also heeft hy Vertoonder met alder onderdanigheyt ende ghetrouweyde u mijne *Edele* Heeren moeten te kennen geven die voorszeyde ghesteltenisse van der ghemyne Luyden herten, die welcke even so bereyt sijn om in d'eerste gheleghentheyte te ghedyen tot een schadelijkce oproer, dan droogh stroy, jae bespoeder tot brandt jeghen d'eerste voncke daer op vallende, mitsgaders die voorneemlijckste oorsake van dien, namentlijck dwang inde conscientie, die oock d'eerste oorsaecke is gheweest Anno lxxvj. van de beroerten ende 't verderf deser Nederlanden. Bereyt wesende hy Vertoonder allen den ghenen te wederspreken mette *Heilige* Schrift, ende met redene, die daer willen segghen dat het verbodt van Religions Exercitie gheen dwang en zy inden Conscientien, of dat sulck verbodt, tot Godes Eere, totter Menschen saligheyt, of totter Landen verseeckertheydt is streckende. ende dit by gheschreft, soo kort men mach aen wedersyden, voor u mijne *Edele* Heeren, of voor mijne Heeren de Staten van Hollandt. Op dat mijne *Edele* Heeren in dese so hoogh-wichtighe saecke ten laetsten eens moghen zien wat andere teghen dese aengevanghen dwang in der conscientien moghen segghen, die selve met rijper oordeel wat grondlijcker moghen aenmercken, ende die met ghewisser kennisse van saecken, tot Godes Eer, der menschen heyl, ende der Landen welvaren beleden soude moghen. Ende dit alles ten Exemple ofte navolginghe van de wel gheordonnerde Politie van Venetien daer men ghewoone is in beradinghen van al veele cleynder saken, van twee Rechts-gheleerden *pro & contra* te doen disputeren ten aenhooren vanden gheheelen Rade. Is dese aengheheven dwang in der conscientien recht zy en al door 't onrecht wederspreken gheensins onrecht worden. Is zy dan oock onrecht, men wil immers gheen verbeteringhe van saken uytsluyten. Alle sulcks soude by twee of drie wisselinghen van korte gheschreften moghen geschieden in alder stilheyt voor u mijne *Edele* Heeren, of voor de *Hoogmoghende Heeren* Staten, oock mede van sulcke Propositionen ofte voorstellen, so burgherlijck als kerckelijck zijnde, als aen desen volghen, of van alsulcke andere, als meest nodigh ter saecken bevonden sullen moghen worden, omme te komen tot volle kennisse van dese alderwichtigste sake. aanbiedende hy Vertoonder anderdwerfen bereyt in alder bescheydenheyt hier inne also by gheschreft te handelen teghen alle den ghenen dien 't u *Edele* of mijne *Hoogmoghende Heeren* die Staten sal ghelieven te stellen teghen hem Vertoonder.

Die minder vreest te vallen onder't naseggen van verwaende vermetelheyt, dan int Godloos wroeghen van 't swijghen tot het beduchte verderf zijn's Vaderlandts, welcks ruste ende verseeckertheyt by hem in allen desen alleen wert ghemeynt. Ghemerckt hem, so hy des volcx onrust niet en hadde willen voorkomen, niet en soudē hebben ghebroken middelen omme 't ghene hy in desen vermach te segghen, met veranderinghe van stijle ende tale buyten Landts heymelijck te doen rucken, ende 't selve also (sonder zijnen pericule) voor te stellen. Maer is sulcx so verde van hem Vertoonder, dat hy 'tvolck voorby gaende hem keert tot u mijne *Edele* Heeren, als middel hebbende om amptshalven die voorghemelde beduchte bederffnisse te helpen voorhoeden. Derhalven hy Vertoonder verhoopt dat u *Edele* dit sijn ghetrou advertisement in't beste sullen ontfanghen, ghelijck als of yemandt, al waer hy schoon gheen Burgher, maer vreemdelingh die ghezien hebbende, of wetende datter heymelijcke Poppen gheleyt waren, tot brandtstichtinghe deser Stede, of dat yemant fenijn in de ghemeene Bornputten, tot vernielinghe der Burgheren verdervinghe, ofte datter een verderflijcke verraderye voor handen ware, alle sulcks uyt ghetrouwer herten quame, den Magistraet verwittighen. Also alle sulckx of dierghelijcken yemanden qualijck af te nemen, gheen minder teecken van onghetrouwigheyt en soude sijn in den Magistraten, dan het swijghen tot sulcke saken sijn soude in den ghenen kennisse daer af hebbende. De Remonstrant in desen dan doende vertoont met ootmoet het ghene *voorszeit* is, bereydt sijnde over sijn zijde te volbrenghe sulcks als voornoemt by hem wert aengheboden, in dien u *Edele* 't selve sal believe. Ist oock anders, te weten datmen dit sijn aengheven veracht ende in den windt slaet, soo heeft hy Vertoonder hier mede ghequeten sijne conscientie, sulcks midts desen betuyghende voor Gode, ende voor u mijne *Edele* Heeren, met ootmoedigh versoeck, dat dit in de beste meyninghe (daer uyt het oock voort comt) ghenomen mach werden.